

СЕКЦІЯ 9 БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.6

Бурдю І.М.*аспірант кафедри обліку й аудиту
Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України*

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ РИЗИКІВ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена дослідженню питання організації внутрішньогосподарського контролю ризиків будівельних підприємств. У ході досліджень виділено основні види ризиків, що супроводжують діяльність організації. Обґрунтовано необхідність проведення контролю зазначених ризиків та виділено основні його етапи.

Ключові слова: будівництво, ризики, внутрішній контроль, збалансована система показників, керування ризиками.

Бурдю И.М. ОСОБЕННОСТИ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ РИСКОВ СТРОИТЕЛЬНЫХ КОМПАНИЙ

Статья посвящена исследованию вопроса организации внутрихозяйственного контроля рисков строительных предприятий. В ходе исследований выделены основные виды рисков, сопровождающих деятельность организаций. Обоснована необходимость проведения контроля указанных рисков и выделены основные его этапы.

Ключевые слова: строительство, риски, внутренний контроль, сбалансированная система показателей, управление рисками.

Burdo I.M. PECULIARITIES OF INTERNAL RISKS CONTROL OF CONSTRUCTION COMPANIES

The article investigates the issue of organization of internal risks control of construction companies. In the process of the research the main types of risks accompanying the activity of organizations have been distinguished. The necessity of controlling these risks has been justified and its main stages have been highlighted.

Keywords: construction, risks, internal control, balanced scorecard, risk management.

Постановка проблеми. Галузь будівництва характеризується високою небезпекою виникнення різноманітних форс-мажорних обставин, змін у глобальній економічній ситуації або локальних змін в законодавстві чи економіці, котрі, враховуючи тривалість інвестицій та капіталомісткість процесу будівництва, можуть негативним чином відбитися на результатах. На практиці згадані наслідки можуть обернутися значним подовженням тривалості циклу будівництва об'єкта, невідповідністю якості збудованого об'єкту нерухомості задекларованим початковим стандартам, втратою чи пошкодженням об'єкту будівництва у зв'язку з недостатньо вивченими геодезичними умовами або зі зміною власника об'єкта. Зазначені ризики, що супроводжують діяльність будівельних підприємств, необхідно досліджувати на стадії попереднього внутрішньогосподарського контролю для прийняття ефективних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методичні підходи до оцінки ризиків стали предметом дослідження таких науковців, як О.А. Зоріна, Л.О. Коваленко. Особливості аналізу ризиків у будівництві аналізували такі науковці, як Н.Е. Симионова, Г.М. Шовкопляс, Г.Л. Вербицька.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне науковим напрацюванням, варто зазначити, що низка питань цієї проблеми залишаються невирішеними. Це, перш за все, пов'язано з наявністю прогалин в законодавстві, що регулює фінансово-господарську діяльність будівельних підприємств, його суперечливістю та частими змінами; відсутністю єдиних методичних підходів до управління ризиками, що включає процес ідентифікації, оцінки імовірних ризиків, вибору шляхів мінімізації ризику та контролю за виконанням обраної альтернативи.

Виклад основного матеріалу. Як свідчать результати досліджень, попередній контроль ризиків з якими пов'язане виконання будівельних договорів, доцільно здійснювати у певній послідовності.

Першим етапом контролю є визначення усіх можливих ризиків з метою формування інформаційної бази для подальшого оцінювання їх впливу. Чітка систематизація всього спектра ризиків, характерного для конкретного будівельного підприємства, дасть можливість правильно ідентифікувати всі можливі види ризику, які виникають при здійсненні конкретної операції та їх вплив на діяльність організації загалом. У цьому контексті пропонуємо за основу при ідентифікації ризиків використати елементи Збалансованої Системи Показників (далі ЗСП), що забезпечує цілеспрямований моніторинг діяльності підприємства, дозволяє прогнозувати і попереджувати появу ризиків, контролює найістотніші фінансові і нефінансові показники діяльності підприємства. Основна її структурна ідея полягає в тому, щоб збалансувати систему показників у вигляді чотирьох груп [3; 8, с. 841-848]: фінанси, бізнес-процеси, клієнти, навчання та розвиток. У збалансованій системі слід розрізняти показники, що вимірюють досягнуті результати і показники, що відображають процеси, які забезпечують досягнення цих результатів [5].

Саме з показниками другої групи пов'язані ризики, що можуть впливати на діяльність та фінансовий стан будівельного підприємства.

Для будівельних підприємств характерними є такі види ризиків, що відповідають основним складовим діяльності:

– ризики, пов'язані із фінансовим забезпеченням (ризик, пов'язаний із недостатністю залучення коштів на будівництво; ризик, пов'язаний із подо-

розначанням вартості фінансових інструментів тощо), що відповідають фінансовій складовій ЗСП;

– ризики, пов'язані із здійсненням технологічного процесу (ризик нечасного виконання будівельного контракту; ризик перевищення фактичної вартості над кошторисною у зв'язку зі змінами умов будівництва тощо), що відповідають складовій бізнес-процесів;

– ризики, пов'язані із виконавцями будівництва (ризик недостатньої кваліфікації персоналу, ризик пов'язаний із завданням шкоди здоров'ю працівників тощо) – складова навчання та розвитку;

– ризики, пов'язані із ринками збуду (ризик погіршення репутації підприємства, ризик зниження купівельної спроможності тощо), належать до такої складової ЗСП, як «клієнти».

Процес побудови системи збалансованих показників для оцінки ризиків будівельного підприємства включає організацію робочої групи, розробку стратегічних цілей та показників.

Створення робочої групи проводиться за розпорядженням керівника підприємства. На даному етапі визначається склад команди, складається план робіт, встановлюються терміни, призначаються відповідальні виконавці. Більшість дослідників даної системи вважають, що оптимальна чисельність команди складає 7-10 чоловік, а також керівник проекту, адміністратор, архітектор системи. На нашу думку, така чисельність команди є виправданою лише для великих за розміром підприємств із значним обсягом виконуваних робіт. Що стосується невеликих за розміром будівельних підприємств, доцільно до складу робочої групи включити по представнику із відділів, що відповідають за основні складові системи. Важливою вимогою до членів робочої групи є аналітичні здібності, знання та вміння застосовувати математичні і статистичні методи розрахунків, володіння відповідними комп'ютерними програмами, що застосовуються при розрахунку ризиків.

Представники робочої групи мають запропонувати декілька стратегічних цілей по кожному з напрямків та визначити види ризику, які можуть впливати на досягнення цілей. При виборі ризиків як показників збалансованої системи варто враховувати такі критерії:

– показники повинні в достатній мірі характеризувати як специфічні властивості виробничої системи будівельного підприємства, так і її взаємини з навколишнім середовищем;

– до показників збалансованої системи слід пред'являти такі вимоги, як об'єктивність, легкість і зручність вимірювання, мінімальна, але достатня кількість, відповідність рівню управління (потребам управління на цьому рівні);

– показники оцінки витрат повинні відповідати рівням ціноутворення в будівництві (локальний та об'єктний кошторис, зведений кошторисний розрахунок) [7, с. 139].

Ідентифікація фінансових ризиків полягає у виявленні всіх видів можливих ризиків, пов'язаних з кожною конкретною операцією. Проте оцінка всіх можливих ризиків у їх взаємозв'язку є трудомістким та витратним процесом. Саме тому на етапі ідентифікації ризиків, членам робочої групи доцільно вибрати ті, імовірність настання яких найбільша для конкретного підприємства та які в подальшому будуть включені у систему збалансованих показників. Для цього можна скористатися експертним методом, запропонованим Н.Е. Сімоновою, який полягає у присвоєнні наступних коефіцієнтів:

0 – ризик визнається несуттєвим і немає необхідності його враховувати і коригувати розрахунки за проектом;

0,25 – ризик, найімовірніше, не наступить;

0,5 – ситуація є невизначеною, важко сказати, настане чи ні подія (шанси рівні);

0,75 – більш імовірно, що ризик проявиться;

1,0 – практично однозначно, що ризик проявиться.

Наступним кроком при визначенні імовірності настання ризику за Н.Е. Сімоновою, є присвоєння числових значень ступеня їх потенційного впливу на проект:

3 – ризик здатний призвести до повної неможливості реалізувати проект (цілі проекту не будуть досягнуті);

2 – ризик здатний істотно знизити основні показники проекту;

1 – ризик здатний вплинути на терміни і витрати по реалізації окремих заходів проекту.

Ризики з великим пріоритетом мають великі питомі ваги, а з однаковими пріоритетами – одні й ті ж ваги, що служить підставою для визначення середньої ймовірності виникнення ризиків за проектом [6, с. 17-20].

Після визначення ризиків, пов'язаних із реалізацією конкретного проекту в будівництві, проводиться оцінка їх впливу, що є другим етапом контролю. Оскільки ризик є імовірнісною категорією, то для оцінювання його впливу доцільно використовувати економіко-статистичні методи.

Економіко-статистичні методи оцінки ризику передбачають вивчення статистики втрат і прибутків на даному або аналогічному підприємстві за попередні періоди. На базі масиву зібраного статистичного матеріалу визначають величину і частоту отримання вигоди та виникнення фінансових втрат при настанні фактора ризику.

При цьому активно використовують такі інструменти статистичного методу як дисперсія, стандартне (середньоквадратичне) відхилення, коефіцієнт варіації.

Дисперсія – це середньозважена величина з квадрата відхилень дійсних фінансових результатів від середніх і визначається за формулою:

$$\sigma^2 = \sum_{i=1}^n (x_i - x_{\text{сеп}})^2 \times P_i \quad (1)$$

де, σ^2 – дисперсія; x_i – значення можливого фінансового результату; $x_{\text{сеп}}$ – середнє значення можливого фінансового результату P_i – імовірність виникнення можливого фінансового результату.

Середньоквадратичне відхилення (σ) визначається за формулою:

$$\sigma = \sqrt{\sigma^2} \quad (2)$$

Економічний зміст середньоквадратичного відхилення з погляду теорії ризиків полягає в характеристиці максимально можливого коливання досліджуваного параметра від його середнього очікуваного значення. Чим більша величина дисперсії і середньоквадратичного відхилення, тим ризикованіше управління рішенням.

Коефіцієнт варіації (V) – це відносна величина і розраховується як відношення середньоквадратичного відхилення до середнього фінансового результату (математичного очікування):

$$V = \sigma / x_{\text{сеп}} \quad (3)$$

Чим менше значення коефіцієнта варіації, тим більша стабільність прогнозованої ситуації і, відповідно, менший ступінь ризику. Варіювання вважається слаб-

ким, якщо $v < 10\%$, якщо v від 11-25% – середнім і значним – при $v > 25\%$ [1, с. 151-152; 2, с. 221-229; 4].

Третім етапом контролю ризиків у будівництві є прийняття рішення щодо реалізації проекту із урахуванням впливу можливих ризиків та аналізу можливостей управління ними. У літературі з проблем ризик-менеджменту виділяють такі методи регулювання ризиками:

- уникнення, запобігання виникненню ризиків (відмова від роботи з неперевіреними контрагентами, пошук гарантів, відмова від ризикованих проектів тощо);

- прийняття ризику (наприклад усвідомлене фінансування житлового будівництва з урахуванням потенційних ризиків на засадах формування системи ресурсних резервів щодо компенсації втрат при їх виникненні);

- оптимізація (зниження) ступеня ризику, яка може здійснюватися різними способами: шляхом розподілу ризиків, страхування, диверсифікації, лімітування тощо.

Обираючи заходи обмеження ризику, варто пам'ятати, що кожен з них має свою ціну, тобто ведуть до збільшення витрат на реалізацію прийнятого рішення. У разі страхування ризику ціною буде величина страхових внесків, у разі резервування засобів – витрати на створення резервних фондів, диверсифікація може призвести до зниження прибутків через вибір менш дохідних варіантів.

Обирати заходи мінімізації ризику доцільно залежно від області ризику. Області мінімального ризику відповідає величина втрат у розмірі чистого прибутку. Тому немає сенсу вибирати зовнішні заходи обмеження ризику, оскільки їхня ціна може перевищити ймовірний розмір збитку. У цьому разі варто скористатися комплексним використанням внутрішніх заходів мінімізації ризику, що дасть можливість суттєво його знизити.

В області підвищеного ризику максимальним розміром ймовірних втрат буде розрахунковий прибуток. Тому, окрім комплексного використання внутрішніх способів обмеження ризику, пропонуємо скористатися страхуванням.

Область критичного ризику характеризується можливими втратами у розмірі валового доходу, що є досить небезпечним для підприємства. Тому тут доцільно скористатися не тільки внутрішніми способами обмеження ризику, а й страхуванням його частини та частковою передачею іншим інвесторам на умовах контракту.

Аналіз імовірних шляхів управління ризиками залежно від різних варіантів розвитку подій доцільно проводити із залученням робочої групи по створенню збалансованої системи показників. Для того, щоб здійснити успішний вибір альтернативи необхідно, щоб усі можливі варіанти рішень були сумісні один з одним. Альтернативні варіанти управлінських рішень повинні наводитися в порівнянні кількох факторів: часу, якості, масштабу (обсягу) виробництва об'єкта, складності здійснення, очікування матеріальної вигоди (втрат), відповідності профілю діяльності організації, залучення додаткової інформації. Для цього виробляються і порівнюються альтернативи у прийнятті рішення. За основу порівняння береться питання про те, яка альтернатива найкраще відповідає цьому критерію. З ураху-

ванням цієї обставини кожній альтернативі присвоюється свій бал, значення якого входить характер можливих наслідків прийнятого рішення. Оцінка кожної альтернативи може бути здійснена щодо кожного з критеріїв за порядковою (ранговою) шкалою.

Також на даному етапі, робоча група має розглянути можливі варіанти відхилення від обраного курсу управління ризиками, та передбачити альтернативні варіанти. Для цього на кожен вид ризику доцільно обрати альтернативу до обраного варіанту управління на випадок оптимістичного та песимістичного розвитку подій, з врахуванням наявних ресурсів і можливостей.

Під час альтернативного планування розглядають лише події, які можуть справді відбуватися і вплинути на організацію. Наступним кроком альтернативного планування є виділення робочою групою конкретних ознак та показників, що свідчать про імовірність настання події.

Варто відзначити, що контроль за виконанням обраної програми регулювання ризиком та оцінка її ефективності має вже не попередній, а постійний характер [1, с. 154]. Саме тому складання альтернативних сценаріїв розвитку подій спростить процедуру поточного контролю за станом управління ризиками та дозволить прийняти швидке оперативне рішення.

Висновки з проведеного дослідження. Традиційне вимірювання ефективності діяльності підприємства, зосереджене тільки на фінансових показниках, одержаних з систем бухгалтерського обліку, не дозволяє побудувати точний прогноз його розвитку, особливо за умови впливу ризиків, які характерні для будівельних підприємств. За таких обставин доцільними є розробка та використання методичних підходів до контролю ризиків у будівництві, що передбачають побудову збалансованої системи показників, характерних для конкретного підприємства, та використання економіко-статистичних методів для оцінки даних ризиків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вербицька Г.Л. Регулювання ризиків житлового будівництва / Г.Л. Вербицька, О.О. Пшик-Ковальська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2013. – № 769: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 149-155.
2. Зоріна О.А. Методи аналізу фінансових ризиків / О.А. Зоріна // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку контролю і аналізу. – 2011. – № 2(20). – С. 221-229.
3. Ивлев В. Balanced scorecard – альтернативные модели [Електронний ресурс] / В. Ивлев, Т. Попова. – Режим доступу: http://www.iteam.ru/publications/strategy/section_27/article_478.
4. Коваленко Л.О. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. / Л.О. Коваленко, Л.М. Ремньова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 485 с.
5. Редченко К.І. EVAлюция сбалансированной системы показателей [Електронний ресурс] / К.І. Редченко. – Режим доступу: http://iteam.ru/publications/strategy/section_27/article_298.
6. Симионова Н.Е. Анализ рисков строительного предприятия / Н.Е. Симионова, И.Ю. Петухов // Аудит и финансовый анализ. – 2007. – № 5. – С. 17-20.
7. Шовкопляс Г.М. Існуючі ймовірні ризики в механізмі фінансування будівництва житла та шляхи їх усунення / Г.М. Шовкопляс // Проблеми законності: Акад. зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 117. – С. 76-83.
8. Штеревея А.В. Формування показників для оцінки діяльності підприємства / А.В. Штеревея // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2005 Випуск 210: в 4 т. Том III. – С. 841-848.